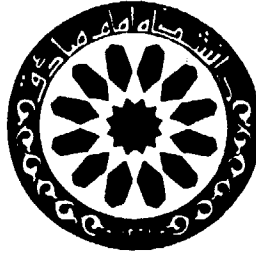

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

کتابخانه مرکزی دانشگاه امام صادق (ع)

شماره ۱۷۹
تجدید ۲

۱۳۸۰ / ۱۰ / ۲۶

دانشگاه امام صادق (علیه السلام)

دانشکده الهیات و معارف اسلامی

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد الهیات (گرایش قرآن و حدیث)

تفسیر ماثور و بررسی تطور آن با تکیه بر تفاسیر اثری شیعه

015936

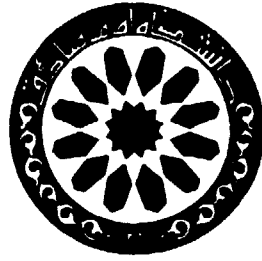
دانشجو: سعید چراغلو

استاد راهنما:

دکتر کامران ایزدی مبارکه

زمستان ۷۹

۳۹۰۵۶

دانشگاه امام صادق (علیه السلام)

دانشکده الهیات و معارف اسلامی

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد الهیات (گرایش قرآن و حدیث)

تفسیر ماثور و بررسی تطور آن با تکیه بر تفاسیر اثری شیعه

دانشجو: سعید چراغلو

استاد راهنما:

دکتر کامران ایزدی مبارکه

استاد مشاور:

دکتر عباس نقیئی

زمستان ۷۹

فهرست مطالب

شماره صفحه	عنوان
۴۳	۲-۴-۱ مکتب تفسیری مکه
۴۳	۲-۴-۲ مکتب تفسیری مدینه
۴۴	۲-۴-۳ مکتب تفسیری عراق
۴۴	۲-۴-۴ مضاد تفسیر در عصر تابعین
۴۵	۲-۴-۵ مفسرین مشهور عصر تابعین
۴۵	۲-۴-۶ مفسرین مکتب تفسیری مکه
۴۶	۲-۴-۷ مشخصات و ویژگی های تفسیر در عصر تابعین
۴۶	۲-۴-۷-۱ راه یافتن اسرائیلیات در تفسیر قرآن
۴۶	۲-۴-۷-۲ گسترش نسبی روش تفسیر به رای
۴۶	۲-۴-۷-۳ آماده شدن زمینه برای تفسیر های مذهبی
۵۰	۲-۵-۱ مرحله اول عصر تدوین
۵۱	۲-۵-۲ مرحله دوم عصر تدوین
۵۲	۲-۵-۳ مرحله سوم عصر تدوین
۵۳	۲-۵-۴ مرحله چهارم عصر تدوین
۵۷	فصل سوم تفسیر اثری شیعه و تطور آن
۵۸	۳-۱ تفسیر اثری شیعه ورد بر مخالفان
۵۹	۳-۲ جایگاه کتاب و سنت
۶۰	۳-۳ تعارض کتاب و سنت
۶۸	۳-۴ نظور تفسیری اثری شیعه
۶۹	۳-۴-۱ مرحله اول: تفسیر اثری شیعه در عصر پیامبر و صحابه و

فهرست مطالب

شماره صفحه	عنوان
۱	مقدمه.....
۴	فصل اول مباحث مقدماتی
۵	۱-۱-۱ تفسیر در لغت.....
۶	۱-۱-۲ معنی تفسیر در اصطلاح.....
۸	۱-۱-۳ استعمال لفظ تفسیر در قرآن.....
۸	۱-۱-۴ تفسیر در حدیث.....
۱۰	۱-۱-۵ تفسیر در علوم دیگر.....
۱۲	۱-۲-۱ معنی اثر در لغت و اصطلاح.....
۱۲	۱-۲-۲ معنی اثر در لغت.....
۱۲	۱-۲-۳ معنی اصطلاحی اثر.....
۱۳	۱-۳-۱ منابع تفسیری.....
۱۴	۱-۳-۲ انواع تفاسیر از نظر روشهای تفسیری.....
۱۴	۱-۳-۲-۱ تفاسیر اثری.....
۱۵	۱-۳-۲-۲ تفاسیر قرآن به قرآن.....
۱۶	۱-۳-۲-۳ تفاسیر قرآن با سنت.....
۱۷	۱-۳-۲-۲-۱ تفسیر مطلق با مقید.....
۱۷	۱-۳-۲-۲-۲ تفسیر مجمل با مفصل.....
۱۹	۱-۳-۲-۲-۳ تفسیر عام با خاص.....
۱۹	۱-۴-۱ تفاسیر غیر اثری.....
۲۱	۱-۴-۲ تفاسیر مذهبی.....

فهرست مطالب

شماره صفحه	عنوان
۴۳	۲-۴-۱ مکتب تفسیری مکه
۴۳	۲-۴-۲ مکتب تفسیری مدینه
۴۴	۲-۴-۳ مکتب تفسیری عراق
۴۴	۲-۴-۴ مصادر تفسیر در عصر تابعین
۴۵	۲-۴-۵ مفسرین مشهور عصر تابعین
۴۵	۲-۴-۶ مفسرین مکتب تفسیری مکه
۴۸	۲-۴-۷ مشخصات و ویژگی های تفسیر در عصر تابعین
۴۸	۲-۴-۷-۱ راه یافتن اسرائیلیات در تفسیر قرآن
۴۹	۲-۴-۷-۲ گسترش نسبی روش تفسیر به رای
۴۹	۲-۴-۷-۳ آماده شدن زمینه برای تفسیرهای مذهبی
۵۰	۲-۵-۱ مرحله اول عصر تدوین
۵۱	۲-۵-۲ مرحله دوم عصر تدوین
۵۲	۲-۵-۳ مرحله سوم عصر تدوین
۵۳	۲-۵-۴ مرحله چهارم عصر تدوین
۵۷	فصل سوم تفسیر اثری شیعه و تطور آن
۵۸	۳-۱ تفسیر اثری شیعه و رد بر مخالفان
۵۹	۳-۲ جایگاه کتاب و سنت
۶۰	۳-۳ تعارض کتاب و سنت
۶۸	۳-۴ تطور تفسیری اثری شیعه
۶۹	۳-۴-۱ مرحله اول: تفسیر اثری شیعه در عصر پیامبر و صحابه

فهرست مطالب

شماره صفحه

عنوان

۷۵ ۳-۴-۲ مرحله دوم: تفسیر اثری شیعه در عصر ائمه اطهار (ع).

۸۸ ۳-۴-۳ مرحله سوم: تفسیر اثری شیعه در عصر غیبت امام زمان (عج).

۹۶ فصل چهارم ویژگیهای تفسیر اثری شیعه

۹۷ ۴-۱ ویژگی برتر تفسیر اثری شیعه.

۹۷ ۴-۲ اعلییت و اهلیت معصومین (ع) در درک و فهم قرآن.

۱۰۶ ۴-۳ اعلییت و اهلیت معصومین در کتب هن سنت.

۱۰۷ ۴-۴ فضایل اهل البیت (ع).

۱۱۸ فصل پنجم آنسب شناسی تفسیر اثری شیعه

۱۲۰ ۵-۱ تفسیر اثری شیعه و احادیث موضوعه.

۱۲۰ ۵-۱-۱ جعل حدیث.

۱۲۱ ۵-۱-۲ آغاز جعل.

۱۲۲ ۵-۱-۳ اسباب و انگیزه های جعل حدیث.

۱۲۹ ۵-۱-۴ دیگر معایب تفسیر اثری شیعه.

۱۳۰ ۵-۱-۴-۱ (الف) اختلاف احادیث وارده.

۱۳۰ ۵-۱-۴-۱-۱ جعل حدیث.

۱۳۰ ۵-۱-۴-۱-۲ نقل به معنی.

۱۳۰ ۵-۱-۴-۱-۳ عامل تقیه.

۱۳۱ ۵-۱-۴-۲ (ب) قلت احادیث تفسیری.

۱۳۲ ۵-۲ عوامل و زمینه های نفوذ اسرائیلیات در تفسیر.

۱۳۲ ۵-۲-۱ جلوگیری از نگارش حدیث.

فهرست مطالب

عنوان

شماره صفحه

۱۳۳ ۵-۲-۲ گزیده گویی قرآن

۱۳۳ ۵-۲-۳ گسترش قصه سرایی

۱۳۴ ۵-۲-۴ ضعف فرهنگی غرب

۱۳۴ ۵-۲-۵ اعتماد به پیشینیان

۱۳۴ ۵-۲-۶ تسامح در نقل

۱۳۵ ۵-۲-۷ به سلطنت رسیدن معاویه

۱۳۶ ۵-۲-۲ اسرائیلیات گستران

۱۴۰ ۵-۲-۳ نمونه ای از اسرائیلیات در تفسیر شیعه

۱۴۰ ۵-۲-۳-۱ داستان خلقت حوا

۱۵۱ ۵-۲-۳-۲ آزار و اذیت موسی (ع)

۱۴۶ فصل ششم معرفی اهم تفاسیر اثری

۱۴۷ ۶-۱ تفسیر فرات کوفی

۱۴۷ ۶-۱-۱ فرات و مشایخ و راویان

۱۴۸ ۶-۱-۲ اعتماد علمای شیعه به تفسیر وی

۱۴۹ ۶-۱-۳ ویژگیهای تفسیر فرات

۱۵۱ ۶-۲ تفسیر منسوب به امام حسن عسگری (ع)

۱۵۱ ۶-۲-۱ نویسنده این تفسیر و داستان نگارش آن

۱۵۲ ۶-۲-۲ نظر دانشمندان اسلامی در مورد حجیت این تفسیر

۱۵۳ ۶-۲-۳ ویژگیهای تفسیر عسگری (ع)

۱۵۴ ۶-۳ تفسیر علی بن ابراهیم قمی

فهرست مطالب

شماره صفحه

عنوان

۱۵۵	۶-۳-۱ ویژگیهای تفسیر قمی
۱۵۷	۶-۴ تفسیر عیاشی
۱۵۸	۶-۴-۱ ویژگیهای تفسیر عیاشی
۱۶۰	۶-۵ تفسیر نورالثقلین
۱۶۰	۶-۵-۱ ویژگیهای تفسیر نورالثقلین
۱۶۲	۶-۶ تفسیر البرهان
۱۶۲	۶-۶-۱ ویژگیهای تفسیر البرهان
۱۶۳	۶-۷ تفسیر اثنی عشری
۱۶۳	۶-۷-۱ ویژگیهای تفسیر اثنی عشری
۱۶۵	۶-۸ تفسیر جامع
۱۶۵	۶-۸-۱ ویژگیهای این تفسیر غیرتفسیری
۱۶۷	خلاصه

منابع و ماخذ

مقدمه :

« انما يريد الله ليذهب عنكم الرجس اهل البيت و يطهركم تطهيرا »

احزاب / ۳۳

که از اهل بیت نبوت، اله
بخواهد کند دور رجس و گناه
شما را ز عیب زد ببری
کند پاک و تطهیر از هر بدی

خداوند انسان را آفرید و هفتی جز هدایت وی نداشت و بدین منظور به ارسال رسل و انزال کتب پرداخت تا اینکه هدایت کامل و سزای هر عیب و نقصی را در قالب قرآن کریم بر پیامبر اسلام نازل فرمود. از همان بدو نزول آیات قرآن کریم - پیامبر اسلام به شرح و تبیین آنها پرداخت و مسلمین با شیفتگی تمام به این سخنان گهر بار گوش جان می سپردند. در بین مسلمانان افرادی بودند که از همان بدو بعثت پیامبر اکرم (ص) از دیگران استثناء شد و خواص آن حضرت (ص) به شمار می آمدند که اولین آنها امام علی (ع) و دیگر دخت بزرگوار آن حضرت، حضرت زهرا (س) بود اینان با تمام سعی و تلاش خود با ضبط سنت رسول خدا پرداخته و خود از آن بهره می بردند و از هدایت و ارشاد دیگران نیز دریغ نمی کردند پیامبر اکرم (ص) نیز برای هدایت مردم بعد از خود به امر الهی علی (ع) را به عنوان جانشین خود معرفی کرد و تمام سعی و تلاش خویش را در طول حیات در راه تربیت این بزرگ پرچمدار هدایت و بزرگواری - از همان اوان کودکی ایشان بکار بست. بعد از وفات حضرت رسول (ص) اصحاب آن حضرت جهت ارشاد و هدایت مسلمین به شرح و تبیین آیات قرآن، با استناد به احادیث نبوی و استنباطات شخصی پرداختند و البته که معصومین (ع) بعد از پیامبر در هر عصر و زمانی از دیگر دانشمندان اسلامی مستثنی بودند. اینان پیشوایان دینی، آموزگاران و راهروان بشریت به سبب فضایل و ارزشهای متعالی الهی بودند. این بزرگان که چون دوازده خورشید بر تارک تاریخ می درخشیدند به فرمان خداوند به جانشینی پیامبر اسلام برگزیده شدند تا دین

حنیف را پاسدار باشند و آنرا از انحراف و کزی در امان دارند. البته باید توجه داشت که در عصر پیامبر بسیاری از آرمانهای والای اسلامی، هم در سطح نظری وهم در سطح اجرایی بطور کامل و برای همگان بیان نشده و اجرا نگشته بود. حال با توجه به افضلیت ائمه، و اعلمیت و اینکه وارثان پیامبر (ص) در علم و عمل بودند و با توجه به نواقص که بر حسب اقتضای زمان و موقعیت در عصر حضرت رسول در راه ارشاد و هدایت وجود داشت، موقعیت والای فرهنگ شیعه و تفسیر این مکتب که به وسیله مجرای امامت تضمین شده به عصمت، از سر چشمه های نور و معرفت تغذیه می کرد، کاملاً آشکار و هویداست وائمه تفسیر قرآن و معارف الهی را از پدران خود از حضرت رسول (ص) فرا گرفته و آنها را بدون هیچ کم و کاستی به پیروان و شاگردان خود یاد می دادند.

در بیان اهداف این پژوهش می توان گفت: از آنجا که تفسیر ماثور در صورت صحیح روایات پایه و شالوده دیگر تفاسیر به حساب می آید شایسته عنایت و توجه است و با تمام کارهایی که انجام شده باز جای خالی کارهای وسیع تر و کاملتری احساس می شود انجام اینگونه از تحقیق و بیان نقاط ضعف و قوت این روش ضرورت دارد و از این طریق میتوان محدوده مطلوب این روش را ترسیم کرد و تاثیر اهل بیت (ع) را در تفسیر قرآن به عنوان سرچشمه نزول قرآن و وحی بیان داشت. انگیزه بنده از نگارش این تحقیق، احساس نیازی بود که همواره احساس می کردم که برای درک تفسیر، یک سلسله مباحث پیوسته و نسبتاً کامل در زمینه تاریخ تفسیر عموماً و تفسیر ماثور خصوصاً پیگیری شده و تطور آن در طول تاریخ مورد بررسی و نگرش قرار بگیرد و تطور آن از لحاظ رویکرد و یا عدم آن روشن شود.

روش تحقیق: موضوعات جمع آوری شده در قالب شش فصل ارائه شده:

فصل اول: مباحث مقدماتی

فصل دوم: پیدایش و تطور تفسیر اثری قرآن کریم

فصل سوم : تفسیر اثری شیعه و تطور آن

فصل چهارم : ویژگیهای تفسیر اثری شیعه

فصل پنجم : آسیب شناسی تفسیر اثری شیعه

فصل ششم : معرفی اهم تفاسیر اثری شیعه

در این راستا به بیشتر منابع موجود و قابل دسترسی در این زمینه مراجعه نمودم و مراجعی که مورد استفاده قرار گرفته در پاورقی ها و در بخش منابع بدان اشاره نموده ام .

مشکلات : مشکلاتی که عموماً امر تحقیق با آن مواجه است مسئله منابع و مراجع می باشد که این مشکل بنده نیز بود و به علت غنی نبودن کتابخانه های شهرستان بیشترین مشکل همین امر بود که البته با بضاعت موجود به تکمیل پایان نامه پرداختم .

سئوالات و فرضیه ها :

سئوال ۱ - دلایل صحت و مشروعیت تفسیر اثری شیعه چیست ؟

فرضیه : برخی آیات قرآن مفسر و مبین برخی آیات دیگرند و به نص صریح قرآن کریم ، پیامبر اکرم (ص) عهده دار تبیین و تفسیر آیات قرآن می باشند و از آنجا که اهل بیت (ع) حاملان و وارثان علوم پیامبر (ص) می باشند اقوال ایشان نیز در تفسیر قرآن در شأن و رتبه احادیث نبوی قرار دارند لذا استناد به قرآن و حدیث پیامبر و امام (ع) در تفسیر قرآن کریم صحیح و مشروع می باشد .

سئوال ۲ - آیا تفسیر مخالفینی دارد در صورت مثبت بودن پاسخ چه انتقاداتی بر این روش شده است ؟

فرضیه : از جمله ادله ایشان کافی نبودن روایات تفسیری برای تفسیر کل قرآن کریم ، ورود اخبار ضعیف اسرائیلی و موضوع درحوزه تفسیر اثری است .

سئوال ۳ - اهم تفاسیر اثری شیعه چیست ؟

تفاسیر اثری مهم شیعه عبارتند از تفسیر امام حسن عسگری (ع) فرات کوفی ، علی ابن ابراهیم قمی و تفسیر عیاشی ، نورالثقلین ، البرهان ، اثنی عشری ، تفسیر جامع .

فصل اول

مباحث مقدماتی

تفسیر در لغت و اصطلاح

۱-۱-۱ تفسیر در لغت

کلمه تفسیر در لغت به معنای « روشن نمودن و تبیین » است.

دانشمندان لغت معتقدند کلمه تفسیر از ریشه «فَسِر» و یا از ریشه «سفر» می باشد که مقلوب فسر

است و هر دو به معنی نمایاندن و برداشتن پرده و پوشش می باشد مانند: «والصبح اذا أسفر»^(۱) سوگند به

صبح وقتی که روشن شده باشد و مانند «أسفرت المرأة عن وجهها» یعنی زن، روی باز نمود و صورتش

نمایان گردید. تفاوت این دو در آن است که «سفر» اغلب به معنای کشف ظاهری و مادی و «فسر» اغلب

به معنای کشف باطنی و معنوی است.^(۲)

این منظوره می نویسد: «السفر: البيان وكشف المغطى» به این معنی که فسر «بیان و کشف نمودن

چیز پوشیده است.» و نیز می نویسد: «التفسير: كشف المراد عن اللفظ المشكل» تفسیر به معنای کشف.

نمودن معنای لفظ مشکل است.^(۳)

۱-مدثر / ۳۴

۲- سید محمد باقر، حجتی، سه مقاله، در تاریخ تفسیر و نحو، تهران، بنیاد قرآن، چاپ اول، ۱۳۶، ص ۱۲

۳-ابن منظور، لسان العرب، بیروت، دارصادر للطباعة والنشر، ۱۹۶۸ م، ج ۵، ص ۵۵

ابن فارس می نویسد: «الفسرُ تدلُّ علی بیان شیءٍ و ایضاحه» یعنی، فسر دلالت می کند بر بیان

نمودن چیزی و روشن ساختن آن.^(۱)

فَسَّرَ فَسْرًا وَ تَفْسِرَةُ الطَّبِيبِ ^(۲): پزشک جهت آگاهی از مرض بیمار به بول وی نظر کرد.

فَسَّرَهُ: آنرا واضح و هویدا نمود.^(۳) به صورت مشدّ اعم است.^(۴) و برای مبالغه می باشد.^(۵)

تَفَسَّرَ ^(۶) و استفسره فلان عن الامر ^(۷) و استفسره الامر: از او خواست تا برایش بیان کند.

التفسرّة (مصدر): بول مریض که از طریق آن به علت بیماریش پی می برند.^(۸) شیشه ای که در آن

بول مریض است تا پزشک در آن نگردد.^(۹) جوهر می گوید: این لفظ غیر عربی است.^(۱۰)

التفسیر (مصدر) ج. تفاسیر: تأویل، کشف، بیان، شرح، تعبیر، توضیح ^(۱۱). و در مجمع البحرین

آمده: این کلمه مأخوذ از «فسر» و آن مقلوب «سفر» می باشد.

۲-۱-۱-۱ معنی تفسیر در اصطلاح :

در مجمع البحرین آمده: التفسیر فی الاصطلاح علمٌ یبحث فیهِ عن کلام الله تعالی المنزل للعجاز

من حیث الدلالة علی مراده تعالی، فقلوه المنزل الأعجاز، لاخراج البحث عن الحدیث القدسی، فانه لیس

۱- ابن فارس، معجم مقاییس اللغة. مکتب الاعلوم الاسلامی، جمادی الآخر، ۱۴۰۴، ج ۰۴، ص ۵۰۴

۲- محمد مرتضی، زبیدی، تاج العروس، بیروت، دارصادر ۱۹۶۶ م. ج ۳ / ۴۷۰، سیاح، احمد، فرهنگ سیاح، تهران، انتشارات اسلام، چاپ اول، ۱۳۶۵، ج ۰۲، ص ۵۶۳

۳- ابن منظور، پیشین، ج ر - ز - ص ۵۵ / مسعود، جبران، الرائد، بیروت، دارالعلم للمداین، ۱۹۶۷ م. ص ۱۱۱۹

۴- محمد مرتضی، زبیدی، پیشین، ج ۳ ص ۴۷۰ همان

۵- احمد، سیاح، پیشین، ج ۰۲، ص ۵۶۳ ۷- محمد مرتضی، زبیدی، پیشین، ج ۰۳، ص ۴۷۰

۸- محمد مرتضی، زبیدی، پیشین، ج ۰۳، ص ۴۷۰

۹- سعید، خوری الشرنوبی، اقرب الموارد، قم، مکتبه المرعشی النجفی، ۱۴۰۳، ج ۰۲، ص ۹۲۵

۱۰- محمد مرتضی، زبیدی، ج ۰۲، ص ۹۲۵ ۱۱- احمد، سیاح، فرهنگ سیاح، پیشین، ج ۰۲، ص ۵۶۳